

# PTOP



## Terres de l'Ebre

Catàleg de paisatge

Volum I



## Memòria

Aprovació definitiva  
Juliol de 2010



Aquest document correspon a l'encàrrec realitzat a l'Observatori del Paisatge de Catalunya per part del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya per a la coordinació del **Catàleg de paisatge de Terres de l'Ebre**, en el marc de la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya, per la qual es creen els catàlegs de paisatge com a instruments per a la introducció d'objectius de qualitat paisatgística en el planejament territorial a Catalunya, així com en les polítiques sectorials. L'Observatori del Paisatge va signar el 27 de juny de 2006 un conveni amb l'**Institut de Desenvolupament de Terres de l'Ebre (IDECE)** per a la coordinació, supervisió i revisió del Catàleg, que ha estat redactat per un equip format per especialistes del **Consorci de Serveis Agroambientals de les comarques del Baix Ebre i Montsià (CODE)** i la **Universitat Rovira i Virgili (URV)**. El Catàleg de paisatge de Terres de l'Ebre segueix la metodologia establerta per l'Observatori del Paisatge en el *Prototipus de Catàleg de Paisatge* (maig de 2006).

**Conseller de Política Territorial i Obres Públiques**

Joaquim Nadal i Farreras  
**Secretari per a la Planificació Territorial**  
Oriol Nel·lo i Colom  
**Director General d'Arquitectura i Paisatge**  
Joan Ganyet i Soler

DIRECCIÓ, COORDINACIÓ I  
SUPERVISIÓ:

**Joan Nogué.** Director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya.  
**Pere Sala.** Coordinador tècnic de l'Observatori del Paisatge de Catalunya.

DIRECCIÓ DE L'EQUIP TÈCNIC DEL  
CODE

**Josep Aragonès.** Director del Consorci de Serveis Agroambientals de les comarques del Baix Ebre i Montsià (CODE).

DIRECCIÓ DE L'EQUIP TÈCNIC  
DE LA URV:

**Sergi Saladié.** Professor associat. Unitat de Geografia. Universitat Rovira i Virgili (URV).

EQUIP TÈCNIC:

**Marga Estorach.** CODE  
**Jordi Grau.** Observatori del Paisatge de Catalunya

CARTOGRAFIA

**Jordi Duch.** URV i CODE  
**Climent Ferré.** CODE

REDACCIÓ D'INFORMES :

**Belén Balagué.** (Coordinació) COAC- Terres de l'Ebre  
**Oeds De Jong.** COAC- Terres de l'Ebre  
**Anna Fabregat.** COAC- Terres de l'Ebre  
**Laura Ismael.** COAC- Terres de l'Ebre  
**Eva Morera.** (Coordinació) Àmbit Rural - Unió de Pagesos de Catalunya  
**Pau Tafalla.** Àmbit Rural - Unió de Pagesos de Catalunya  
**Sergi Fàbregues.** Àmbit Rural – Unió de Pagesos de Catalunya  
**Josep Olivas.** Unió de Pagesos de Catalunya  
**David Vivet.** Àmbit Rural – Unió de Pagesos de Catalunya

EQUIP DE PARTICIPACIÓ I  
CONSULTA CIUTADANA:

**Neus Miró.** (Coordinació) CODE  
**Xavier Sabaté.** (Coordinació) X3 Estudis Ambientals  
**Ester Barceló.** Becària. Unitat Predepartamental de Geografia. Universitat Rovira i Virgili (URV).  
**Xavier Basora.** X3 Estudis Ambientals  
**Albert Cerdà.** X3 Estudis Ambientals  
**Jordi Romero.** X3 Estudis Ambientals  
**Marc Sogues.** X3 Estudis Ambientals

#### COL·LABORACIÓ DPTOP

**Josep M. Bosch.** Tècnic del Servei de Paisatge.  
**Cinto Hom.** Cap del Servei de Paisatge.  
**Xavier Huguet.** Tècnic del Servei de Paisatge.  
**Anna Malleu.** Tècnic del Servei de Paisatge.  
**Gabriel A. Palacio.** Responsable d'estudis i plans sectorials.  
**Pilar Paricio.** DPTOP – GenCat  
**Susana Ferraz.** Tècnic Programa Planejament Territorial.  
**Antoni Prats.** Tècnic Programa Planejament Territorial.  
**Montse Serra.** Responsable de Delineació Subdirecció General de Paisatge i Acció Territorial.  
**Albert Vaca.** Tècnic Programa Planejament Territorial.

#### ALTRES COL·LABORACIONS:

**Elisabet Badia.** Observatori del Paisatge de Catalunya (estada acadèmica)  
**Gemma Bretcha.** Observatori del Paisatge de Catalunya  
**Marc Castellnou.** GRAF-Bombers GenCat  
**Rosa Colell.** CODE  
**Noèlia Fabra.** CODE  
**Anna Jiménez.** Observatori del Paisatge de Catalunya  
**Rafael López-Monné.** Geògraf i fotògraf  
**Xavi Miranda.** DMH – GenCat  
**Anna Montero.** Observatori del Paisatge de Catalunya  
**Joan Montesó.** Unió de Pagesos de Catalunya  
**Alessandro Nuvoli.** Observatori del Paisatge de Catalunya (estada acadèmica)  
**Laura Puigbert.** Observatori del Paisatge de Catalunya  
**Genís Torguet.** Observatori del Paisatge de Catalunya (estada acadèmica)  
**Montserrat Vila.** Observatori del Paisatge de Catalunya

#### COL·LABORACIÓ EXTERNA:

**Josep Codony.** Biòleg  
**Emilio Iranzo.** Geògraf  
**Mara Mariccioni.** Arquitecta  
**Anna Martínez.** Tècnica Superior en Desenvolupament d'aplicacions informàtiques i programació  
**Pere Pla.** Geògraf  
**Juli Valdunciel.** Geògraf  
**Núria Gil.** Historiadora de l'art

#### COL·LABORACIÓ A L'ARXIU FOTOGRÀFIC DEL CATÀLEG:

**Salomé Aguilar, Laura Aznar, Sofia Fornós, Montse Masià, Mercè Mariano, Isabel Obradós, Mauro Ortiz i Jarkov Reverté.**

## ÍNDEX GENERAL

### 1. INTRODUCCIÓ

<b>1.1 L'Observatori del paisatge</b> .....	<b>19</b>
<b>1.2 Marc legal</b> .....	<b>22</b>
1.2.1 Elaboració i aprovació dels catàlegs de paisatge .....	23
1.2.2 Elaboració i aprovació de les directrius del paisatge .....	23
1.2.3 Revisió dels catàlegs i de les directrius del paisatge .....	23
<b>1.3 Els catàlegs de paisatge de Catalunya</b> .....	<b>24</b>
1.3.1 Definició .....	24
1.3.2 Àmbit d'aplicació i criteris per a l'elaboració dels catàlegs de paisatge .....	24
1.3.3 Elaboració dels catàlegs .....	25
1.3.4 Funcions territorials dels catàlegs .....	26
1.3.5 Funcions sectorials .....	26
<b>1.4 El Catàleg de paisatge de les Terres de l'Ebre</b> .....	<b>27</b>
<b>2. METODOLOGIA</b> .....	<b>29</b>
<b>2.1 Fases d'elaboració del Catàleg de paisatge de les Terres de l'Ebre</b> .....	<b>31</b>
<b>2.2 Concepte del paisatge</b> .....	<b>32</b>
<b>2.3 Identificació i delimitació de les unitats de paisatge</b> .....	<b>32</b>
2.3.1 Unitats de paisatge de Terres de l'Ebre .....	32
2.3.2 Procediment per a la identificació i la delimitació de les unitats de paisatge .....	33
2.3.3 El relleu en la configuració de les unitats de paisatge .....	34

2.3.4 Els usos del sòl en la configuració de les unitats de paisatge .....	38
2.3.5 L'exposició visual en la configuració de les unitats de paisatge .....	39
2.3.6 La diversitat, fragmentació i connectivitat en la configuració de les unitats de paisatge .....	40
2.3.7 Factors considerats per a la delimitació de les unitats de paisatge, més enllà dels .....	
fisiogràfics .....	43
<b>2.4 Identificació dels valors del paisatge</b> .....	<b>45</b>
2.4.1 Paisatges «reconeguts» .....	45
2.4.2 Valors del paisatge .....	45
2.4.3 Valoració dels atributs subjectius .....	46
2.4.4 Representació cartogràfica dels valors .....	46
<b>2.5 Identificació de les rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge</b> .....	<b>47</b>
<b>2.6 Estudi de la dinàmica actual del paisatge</b> .....	<b>48</b>
<b>2.7 Estudi de la possible evolució futura del paisatge</b> .....	<b>48</b>
<b>2.8 Avaluació del paisatge</b> .....	<b>48</b>
<b>2.9 Identificació i caracterització dels Paisatges d'Atenció Especial (PAE)</b> .....	<b>49</b>
<b>2.10 Establiment dels objectius de qualitat paisatgística</b> .....	<b>49</b>
2.10.1 Atributs dels objectius de qualitat paisatgística .....	50
2.10.2 Formulació dels objectius de qualitat paisatgística .....	50
<b>2.11 Establiment de propostes de mesures i accions</b> .....	<b>50</b>
<b>2.12 Caracterització de les unitats de paisatge</b> .....	<b>51</b>
<b>2.13 Continuïtat de les unitats de paisatge entre àmbits territorials</b> .....	<b>52</b>

<b>2.14 Procés de participació pública i social .....</b>	<b>53</b>	3.4.3 Els prats .....	109
2.14.1 Mecanismes de participació en el Catàleg de paisatge de les Terres de l'Ebre .....	53	3.4.4 Vegetació de ribera, aigualosa i litoral .....	109
2.14.2 Sondeig telefònic d'opinió .....	53	3.4.5 L'activitat agrícola i la vegetació ruderal .....	110
2.14.3 Consulta per mitjà del web de l'Observatori del Paisatge .....	59	<b>4. EVOLUCIÓ HISTÒRICA DEL PAISATGE .....</b>	<b>113</b>
2.14.4 Entrevistes en profunditat i grups de discussió amb agents del paisatge .....	59	<b>4.1 Els antecedents remots: des de la prehistòria fins el segle XVIII .....</b>	<b>115</b>
<b>2.15 Mapes de diagnosi .....</b>	<b>63</b>	<b>4.2 Segle XVIII i XIX .....</b>	<b>121</b>
<b>3. ELEMENTS NATURALS QUE CONSTITUEIXEN EL PAISATGE.....</b>	<b>95</b>	<b>4.3 Des de 1900 fins 1940 .....</b>	<b>124</b>
<b>3.1 Substrat, relleu i processos.....</b>	<b>97</b>	<b>4.4 Des de 1940 fins 1960 .....</b>	<b>126</b>
3.1.1 Les terres meridionals .....	98	<b>4.5 Des de 1960 fins 2000 .....</b>	<b>129</b>
3.1.2 Les terres d'interior .....	99	<b>5. PAISATGE ACTUAL .....</b>	<b>137</b>
<b>3.2 El clima .....</b>	<b>101</b>	<b>5.1 Característiques mediterrànies del paisatge de les Terres de l'Ebre.....</b>	<b>139</b>
3.2.1 Temperatures .....	101	<b>5.2 El paisatge dels altiplans .....</b>	<b>142</b>
3.2.2 Pluviositat .....	101	<b>5.3 El paisatge de les serres .....</b>	<b>144</b>
3.2.3 Integració termopluviomètrica .....	102	<b>5.4 El paisatge de les planes.....</b>	<b>148</b>
3.2.4 El vent.....	103	5.4.1 El paisatge de les planes litorals .....	149
<b>3.3 La hidrogràfia.....</b>	<b>104</b>	5.4.2 El paisatge de les planes interiors .....	150
3.3.1 Rius i rieres.....	104	<b>5.5 El paisatge de les terrasses fluvials .....</b>	<b>153</b>
3.3.2 Zones humides .....	105	<b>5.6 El paisatge del Delta.....</b>	<b>157</b>
<b>3.4 La vegetació.....</b>	<b>107</b>	<b>6. EXPRESSIÓ ARTÍSTICA DEL PAISATGE .....</b>	<b>161</b>
3.4.1 Boscos .....	107	<b>6.1 Literatura i paisatge de les Terres de l'Ebre.....</b>	<b>163</b>
3.4.2 Les bosquines .....	108	6.1.1 Literatura als altiplans .....	167
		6.1.2 Literatura a les serres .....	168

6.1.3 Literatura a les planes litorals .....	168	7.2.4 Valors simbòlics i identitaris .....	205
6.1.4 Literatura a les terrasses fluvials .....	168	7.2.5 Valors d'ús social .....	208
6.1.5 Literatura al Delta de l'Ebre .....	170	7.2.6 Valors productius .....	209
<b>6.2 Arts visuals i paisatge de les Terres de l'Ebre .....</b>	<b>172</b>	7.2.7 Valors estètics .....	210
6.2.1 Arts visuals als altiplans .....	173	<b>8. RUTES I PUNTS D'OBSERVACIÓ I GAUDI DEL PAISATGE .....</b>	<b>223</b>
6.2.2 Arts visuals a les serres .....	176	<b>8.1 Rutes .....</b>	<b>225</b>
6.2.3 Arts visuals a les planes interiors i litorals .....	176	8.1.1 Rutes motoritzades .....	225
6.2.4 Arts visuals a les terrasses fluvials .....	178	8.1.2 Rutes no motoritzades .....	230
6.2.5 Arts visuals al Delta de l'Ebre .....	179	<b>8.2 Punts d'observació .....</b>	<b>233</b>
<b>6.3 Cançó i paisatge de les planes .....</b>	<b>182</b>	<b>9. DINÀMICA ACTUAL DEL PAISATGE .....</b>	<b>237</b>
<b>7. VALORS EN EL PAISATGE .....</b>	<b>185</b>	<b>9.1 El paisatge dels altiplans .....</b>	<b>241</b>
<b>7.1 Els paisatges recorreguts .....</b>	<b>187</b>	<b>9.2 El paisatge de les serres .....</b>	<b>244</b>
7.1.1 Àrees reconegudes a la normativa sobre espais naturals .....	187	<b>9.3 El paisatge de les planes .....</b>	<b>247</b>
7.1.2 Espais reconeguts pel seu interès geològic .....	192	9.3.1 El paisatge de les planes interiors .....	247
7.1.3 Espais inclosos en acords de Custòdia del Territori .....	193	9.3.2 El paisatge de les planes litorals .....	249
7.1.4 Espais reconeguts pel seu interès cultural .....	194	<b>9.4 El paisatge de les terrasses fluvials .....</b>	<b>251</b>
7.1.5 Espais reconeguts internacionalment .....	196	<b>9.5 El paisatge del delta .....</b>	<b>253</b>
<b>7.2 Valors del paisatge .....</b>	<b>196</b>	<b>10. IMPACTES I RISCOS .....</b>	<b>257</b>
7.2.1 Valors naturals i ecològics .....	197	<b>10.1 Impactes .....</b>	<b>259</b>
7.2.2 Valors històrics .....	199	<b>10.2 Riscos .....</b>	<b>265</b>
7.2.3 Valors religiosos i espirituals .....	204	<b>11. POSSIBLE EVOLUCIÓ DEL PAISATGE DE LES TERRES DE L'EBRE .....</b>	<b>269</b>
		<b>11.1 Evolució del paisatge dels altiplans .....</b>	<b>271</b>

11.2 Evolució del paisatge de les serres .....	273	13.4.2. Estratègies i criteris .....	318
11.3 Evolució del paisatge de les planes .....	274	<b>14. OBJECTIUS DE QUALITAT PAISATGÍSTICA .....</b>	<b>323</b>
11.4 Evolució del paisatge de les terrasses fluvials .....	276	<b>15. PROPOSTA DE MESURES I ACCIONS .....</b>	<b>363</b>
11.5 Evolució del paisatge del delta .....	279	<b>16. CONCLUSIONS .....</b>	<b>415</b>
<b>12. AVALUACIÓ DEL PAISATGE .....</b>	<b>281</b>	<b>17. DOCUMENTACIÓ DE REFERÈNCIA .....</b>	<b>423</b>
12.1 Debilitats .....	283		
12.2 Amenaces .....	285		
12.3 Fortaleses .....	286		
12.4 Oportunitats .....	288		
<b>13. PAISATGES D'ATENCIÓ ESPECIAL .....</b>	<b>291</b>		
13.1 Paisatge d'atenció especial del riu Ebre .....	292		
13.1.1 Caracterització .....	292		
13.1.2 Estratègies, criteris i accions .....	298		
13.2 Paisatge d'atenció especial de les oliveres .....	303		
13.2.1 Caracterització .....	304		
13.2.2 Estratègies, criteris i accions .....	307		
13.3 Paisatge d'atenció especial de la pedra en sec .....	310		
13.3.1 Caracterització .....	311		
13.3.2 Estratègies, criteris i accions .....	314		
13.4 Paisatge d'atenció especial dels espais de la batalla de l'Ebre .....	316		
13.4.1 Caracterització .....	317		



## ÍNDEX DE FIGURES

Figura 1.1. <i>Prototipus de Catàleg de Paisatge</i> (Observatori del Paisatge, maig de 2006) .....	21	Figura 2.17. Distribuidor dels formularis de les unitats de paisatge .....	56
Figura 1.2. Àmbits territorials d'aplicació dels catàlegs de paisatge .....	24	Figura 2.18. Descripció de les principals característiques d'una unitat de paisatge i formulació de la qüestió A .....	57
Figura 2.1. Esquema metodològic seguit en la confecció del Catàleg de Paisatge .....	31	Figura 2.19. Qüestió B d'una unitat de paisatge .....	58
Figura 2.2. Mapes d'altimetria (blau), pendent (vermell) i orientació (verd) .....	35	Figura 2.20. Pàgina d'agraïment a l'usuari .....	58
Figura 2.3. Mapa resultant de la combinació d'altimetria, pendent i orientació .....	35	Figura 2.21. Dades generals de la consulta .....	59
Figura 2.4. Mapes reclassificats d'altimetria (marrons, 5 classes), pendent (blaus i verds, 4 classes) i orientació (gris i groc, 2 classes) .....	36	Figura 3.1. Cresta del Montsagre, al massís dels Ports .....	97
Figura 2.5. Unitats de relleu de les Terres de l'Ebre .....	37	Figura 3.2. Alternança de planes i serres és una constant a les Terres de l'Ebre. A la imatge, la plana del Burgar amb la Creu de Santos al fons .....	98
Figura 2.6. Principals tipologies d'usos del sòl de les Terres de l'Ebre .....	38	Figura 3.3. Conjunt de crestes que formen part de la serra de Tivissa vistes des del Baix Priorat/ cubeta de Móra .....	98
Figura 2.7. Valors del SHDI (Índex de diversitat de Shannon) per a cadascuna de les cel·les representades a la imatge .....	41	Figura 3.4. Vista general de la Plana de Sant Jordi, amb les muntanyes de Tivissa-Vandellòs al fons ....	99
Figura 2.8. Valors de Riquesa d'Usos (PR) per a cadascuna de les cel·les representades a la imatge .....	41	Figura 3.5. Roques d'en Benet, als Ports .....	99
Figura 2.9. Fragmentació calculada a partir de l'índex de dimensió fractal .....	42	Figura 3.6. Mola d'Irto, a les serres de Pàndols i Cavalls .....	100
Figura 2.10. Connectivitat del sòl amb vegetació espontània establint un llindar de 250 m .....	43	Figura 3.7. Segment del Mapa d'erosió 1:500.000 .....	100
Figura 2.11. Connectivitat del sòl agrícola establint un llindar de 250 m .....	43	Figura 3.8. Temperatura mitjana anual .....	101
Figura 2.12. Aspectes que s'han pres en consideració per a la identificació de les unitats de paisatge ..	44	Figura 3.9. Precipitació mitjana anual .....	102
Figura 2.13. Esquema de formulació dels Objectius de Qualitat Paisatgística, mesures (criteris) i accions en els catàlegs de paisatge de Catalunya .....	49	Figura 3.10. Tot i ser un paisatge no gaire habitual, als Ports neva cinc dies de mitjana a l'any ....	102
Figura 2.14. unitats que es troben a les zones de contacte entre els àmbits territorials de les Terres de l'Ebre, el Camp de Tarragona i les Terres de Lleida .....	52	Figura 3.11. Panoràmica des del Montalt, a la serra de Llaberia, que mostra la densa boira que cobreix la totalitat de la cubeta de Móra i dels Burgans .....	103
Figura 2.15. Pàgina d'inici de la consulta .....	55	Figura 3.12. Riu Algars .....	104
Figura 2.16. Formulari de dades de l'usuari. ....	56	Figura 3.13. Principals conques hidrogràfiques de les Terres de l'Ebre .....	105
		Figura 3.14. Llacunes litorals salabroses a la punta de la Banya .....	106

Figura 3.15. Ullals de l'Arispe i Baltasar .....	106	Figura 4.11. Cultiu d'oliveres a les Planes del Baix Ebre-Montsià .....	122
Figura 3.16. Pisos bioclimàtics .....	107	Figura 4.12. L'expansió del conreu de la vinya als altiplans interiors es va donar durant la segona meitat del segle XIX .....	123
Figura 3.17. Pineda de pi roig ( <i>Pinus sylvestris</i> ), als Ports .....	108	Figura 4.13. Vistes dels vessants de les Serres de Cardó-Boix, on poden observar-se restes d'antics conreus que remuntaven pels costers calcaris .....	123
Figura 3.18. Fageda del retaule, als Ports .....	108	Figura 4.14. Mosaic de conreus d'ametller i olivera amb fragments de sembrats, a la cubeta de Móra ..	124
Figura 3.19. Bosquines de pi blanc amb brolles de romaní i bruc d'hivern a la serra del Tormo .....	109	Figura 4.15. La introducció més important del conreu de l'ametller va tenir lloc a les primeres dècades del segle XX .....	125
Figura 3.20. Brolla calcícoles de romaní i bruc d'hivern amb esteperola a l'entorn del mas de Cuello, a les serres de Cardó i el Boix .....	109	Figura 4.16. El monocultiu d'arròs al delta de l'Ebre comença a desenvolupar-se al ritme de la construcció dels canals de la dreta i de l'esquerra .....	125
Figura 3.21. Prats de jonça i peus solitaris de pinassa ( <i>Pinus nigra</i> ), als Ports .....	110	Figura 4.17. Paisatge de les sènies de Móra d'Ebre i Benissanet .....	126
Figura 3.22. Fragments de bosc de ribera al riu Ebre al seu pas per la cubeta de Móra .....	110	Figura 4.18. Conreus d'olivera abandonats als vessants de les Serres de Cardó-Boix .....	127
Figura 3.23. Restes de vegetació dunar a la platja dels Eucaliptus, al Delta de l'Ebre .....	111	Figura 4.19. Vista aèria del nucli urbà de l'Ametlla de Mar l'any 1965 .....	127
Figura 4.1. Olivera monumental al municipi d'Ulldecona, a la Plana del Baix Ebre-Montsià ....	115	Figura 4.20. Riu de vinyes al municipi de Batea, a les Riberes de l'Algars .....	128
Figura 4.2. Fragment de pintures del conjunt d'art rupestre d'Ulldecona, a les Serres de Montsià Godall .....	115	Figura 4.21. Presa de l'embassament de Riba-roja d'Ebre, als Costers de l'Ebre, construïda durant la dècada de 1960 .....	128
Figura 4.3. Detall de l'assentament iber del Castellet de Banyoles (municipi de Tivissa), al Baix Priorat .....	116	Figura 4.22. Camp de tarongers prop del riu Sénia, al sud de les Serres de Montsià-Godall ..	129
Figura 4.4. Part de la Via Augusta al seu pas pel Litoral del Baix Ebre .....	117	Figura 4.23. Paisatge resultant del procés d'abandonament de les activitats agroforestals als vessants de les serres de les Terres de l'Ebre .....	130
Figura 4.5. Paisatge fluvial de l'Ebre actual a l'altura de Jesús i Bitem, que es va començar a estructurar durant l'època islàmica .....	118	Figura 4.24. Paisatge resultant del gran incendi forestal de l'any 1994 als municipis de la Pobla de Massaluca, Vilalba dels Arcs, la Fatarella i Riba-roja d'Ebre, els Costers de l'Ebre .....	130
Figura 4.6. El castell de Miravet és l'exponent més destacat de la cultura templera a les Terres de l'Ebre .....	119	Figura 4.25. Vista aèria de les obres d'urbanització de Calafat (municipi de l'Ametlla de Mar), procés característic del sector nord del litoral del Baix Ebre iniciat a la dècada de 1960 .....	131
Figura 4.7. Torre de la Fullola al Litoral del Baix Ebre (municipi del Perelló) .....	119	Figura 4.26. Edificacions a primera línia de mar, fruit dels processos constructius que van desenvolupar-se al litoral de les Terres de l'Ebre, especialment durant la dècada de 1970 ....	132
Figura 4.8. Panoràmica de part del barranc de la Caramella (municipi de Roquetes), als Ports .....	120		
Figura 4.9. Ramat de cabra blanca a Rasquera (Serres de Cardó-Boix) .....	121		
Figura 4.10. Conreus abandonats als vessants de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs .....	121		

Figura 4.27. Traces d'assentament disseminat a la Plana del Burgar (municipis de Rasquera i el Perelló) .....	132	Figura 5.11. Panoràmica del sector Boix-Coll de l'Alba, amb la central eòlica ocupant el perfil topogràfic de la carena.....	146
Figura 4.28. Els nous creixements dels principals nuclis urbans de les Terres de l'Ebre han estat relativament compactes, sobretot si es compara amb altres indrets de Catalunya .....	133	Figura 5.12. Les serres de les Terres de l'Ebre contenen multitud de restes d'aquitectura rural de pedra seca, que durant segles havien estructurat bona part d'aquests paisatges.....	147
Figura 4.29. Vista aèria dels nuclis urbans de Deltebre i Sant Jaume d'Enveja, al Delta de l'Ebre ...	133	Figura 5.13. El mas de la Serreta, als Ports, actualment abandonat, es un clar reflex de la progressiva pèrdua d'activitat humana en aquest massís muntanyós .....	147
Figura 4.30. Paisatge que ha caracteritzat part del Litoral del Baix Ebre els darrers deu anys .....	134	Figura 5.14. Façana del nucli urbà de Tivissa .....	147
Figura 4.31. Els incendis forestals són un factor paisatgístic de primer ordre en el conjunt de les serres de les Terres de l'Ebre .....	134	Figura 5.15. Panoràmica de la plana litoral del sector d'Alcanar .....	148
Figura 4.32. Replantació de vinya als afores de la Serra d'Almos, al Baix Priorat .....	135	Figura 5.16. Llacuna de Santes Creus, a la desembocadura del barranc del mateix nom, al municipi de l'Ametlla de Mar .....	149
Figura 5.1. Panoràmica que permet contemplar part de la diversitat paisatgística de les Terres de l'Ebre .....	139	Figura 5.17. Ortofoto del nucli urbà de Sant Carles de la Ràpita, on és pot observar el traçat ortogonal de la trama urbana .....	149
Figura 5.2. La recent thalassofilia ha comportat l'apropament de la societat al mar, amb la subsegüent transformació paisatgística de les primeres línies de costa.....	140	Figura 5.18. Nous sectors urbanitzats al marge nord de Sant Carles de la Ràpita.....	150
Figura 5.3. Principals usos del sòl en el conjunt de les Terres de l'Ebre .....	141	Figura 5.19. Mosaic agroforestal característic de l'interior de la Cubeta de Móra, allà on no arriba el regadiu .....	151
Figura 5.4. Grans àmbits paisatgístics de les Terres de l'Ebre .....	142	Figura 5.20. Monoconreu d'oliveres a la Plana del Baix Ebre-Montsià.....	151
Figura 5.5. Panoràmica de l'altiplà de la Terra Alta, prop de Gandesa, caracteritzat pel mosaic de conreus de secà on la vinya hi té un paper predominant .....	142	Figura 5.21. Plantació de cítrics prop d'Alcanar, al sud de la Plana del Baix Ebre-Montsià .....	152
Figura 5.6. Panoràmica de l'altiplà de la Terra Alta, amb Horta de Sant Joan al fons, i el convent de Sant Salvador d'Horta en primer terme .....	143	Figura 5.22. Ortofoto del nucli urbà d'Ulldecona, on es pot observar l'estructura de poble-camí, que creua pel centre del nucli .....	152
Figura 5.7. Vista del perfil del nucli urbà de Vilalba dels Arcs, petit i compacte, on sobresurt el seu campanar, inclòs en el catàleg dels BCIN.....	143	Figura 5.23. Les terrasses fluvials de la Cubeta de Móra han estat profundament transformades amb conreus de fruita dolça que han substituït les antigues sènies .....	153
Figura 5.8. Aspecte actual de bona part dels paisatges de les serres de les Terres de l'Ebre .....	144	Figura 5.24. Vista del Cap de la Vila de Miravet, amb el castell al fons, encavalcat entre la cubeta de Mora i les estribacions nord del petit altiplà del Pinell de Brai .....	153
Figura 5.9. Vista actual del sector interior de les Muntanyes de Tivissa-Vandellòs .....	145	Figura 5.25. Vista des de la torre de la Carrova (Amposta), sobre les terrasses fluvials situades al sud, on es pot contemplar la presència de conreus de cítrics, alhora que la proximitat al delta es nota amb l'existència de conreus d'arròs.....	154
Figura 5.10. Antics conreus emmarjats a l'interior de les Serres de Cardó-Boix .....	145		

Figura 5.26. Restes de conreu d'horta a les terrasses fluvials de l'Ebre, prop del nucli de l'Aldea .....	154	Figura 6.7. Soriano-Montagut. <i>Mural al·legòric a les Terres de l'Ebre</i> (1954). Guix, instal·lat a l'Ajuntament d'Amposta .....	173
Figura 5.27. Ortofoto del nucli urbà d'Amposta .....	155	Figura 6.8. <i>Vista d'Horta</i> (1898) de Pablo Picasso. Museu Picasso. Barcelona .....	173
Figura 5.28. Creixements urbans al límit sud del nucli urbà d'Amposta .....	155	Figura 6.9. <i>La fàbrica</i> (1909) de Pablo Picasso .....	174
Figura 5.29. Model d'ocupació del sòl disseminada (tipologia del xalet) .....	156	Figura 6.10. <i>Bolets</i> , de Josefina Miquel, dins l'exposició «Art al ras» .....	174
Figura 5.30. Complex nuclear d'Ascó, situat sobre la terrassa fluvial del riu Ebre al seu pas pel municipi d'Ascó .....	156	Figura 6.11. <i>Arrel, terra i fruit</i> , d'Anne, dins l'exposició «Art al ras» .....	174
Figura 5.31. Bosc de ribera relativament ben conservat a les terrasses fluvials de la cubeta de Móra ....	156	Figura 6.12. <i>Fràgil</i> , de Jesús Pedrola, dins l'exposició «Art al ras» .....	175
Figura 5.32. Panoràmica del Delta de l'Ebre inundat, des del Montsià, a les Serres de Montsià-Godall .....	157	Figura 6.13. <i>Pedres (Testimoni)</i> , de Quim Lluís, dins l'exposició «Art al ras» .....	175
Figura 5.33. Paisatge característic del front marítim del Delta de l'Ebre .....	158	Figura 6.14. <i>L'esforç</i> , de Carme Pons, dins l'exposició «Art al ras» .....	175
Figura 5.34. Paisatge urbà de Sant Jaume d'Enveja, amb el nus, símbol del moviment antitransvasament .....	158	Figura 6.15. <i>Lletra A</i> , de Jesús Pedrola, dins l'exposició «Abecedari de la Llibertat» al Poble Vell de Corbera d'Ebre .....	176
Figura 5.35. Camps d'arròs inundats al capvespre formen paisatges efímers i canviants a l'interior del Delta de l'Ebre .....	159	Figura 6.16. <i>Palma d'Ebre</i> , de Rosend Escolà Cubells .....	176
Figura 6.1. Paisatge característic del delta de l'Ebre. Els camps d'arròs, a punt per la sega, adquireixen tons daurats .....	163	Figura 6.17. <i>Camí del Port. Tortosa</i> , de Francesc Gimeno .....	177
Figura 6.2. Portada de la publicació <i>Terres de l'Ebre</i> de Sebastià Juan Arbó, l'any 1932 .....	165	Figura 6.18. <i>Olivera</i> de Robert Escoda .....	177
Figura 6.3. Portada de la publicació <i>Camí de sirga</i> de Jesús Moncada, publicada per primer cop el 1988 .....	165	Figura 6.19. <i>Comptar oliveres</i> de Pili Lanau. Exposició «Nord del Sud, Sud del Nord». Museu del Montsià. Amposta, 2007 .....	177
Figura 6.4. Portada de la publicació <i>El riu que parla</i> , editat el 2008 pel Aeditors i Llibreria Serret, i que recull una selecció de textos que tracten el paisatge ebrenç .....	166	Figura 6.20. <i>Port</i> , d'Agustí Vizcarro .....	177
Figura 6.5. Representació que Javier Caballero fa del Delta a <i>Mar de Sardines</i> (2008) .....	167	Figura 6.21. <i>Mar</i> de Rosend Escolà Cubells .....	178
Figura 6.6. Detall de l'escena de cacera de l'abric d'Ermistes I (Ulldecona) .....	172	Figura 6.22. <i>Nus</i> de Bronson Shaw. El nus és el símbol del moviment antitransvasament ....	178
		Figura 6.23. <i>Mercat del peix</i> (instal·lació efímera), de la Comissió d'Arts Plàstiques de la Plataforma en Defensa de l'Ebre .....	178
		Figura 6.24. <i>Fantasia de l'Ebre I. Miravet</i> , de Joaquim Mir .....	179
		Figura 6.25. <i>Miravet</i> , de Frederic Mauri .....	179

Figura 6.26. <i>Paisatges riberencs</i> , de Gemma Carim.....	179	Figura 7.10. El pont penjant d'Amposta, recentment restaurat, és un referent d'aquest nucli urbà .....	196
Figura 6.27. <i>Casa de fusta</i> , de Manel Margalef.....	180	Figura 7.11. Accés als Abrics de l'ermita d'Uldecona .....	196
Figura 6.28. <i>Platja del Trabucador</i> , d'Albert Porres Viñes. Exposició «El delta de l'Ebre, una línia a l'horitzó» .....	180	Figura 7.12. Barranc de Lledó, al seu tram final .....	197
Figura 6.29. <i>Arrossar</i> , de Delia Boix .....	180	Figura 7.13. El riu Ebre al seu pas per la Cubeta de Móra, al fons les serres de Cardó i el Boix .....	198
Figura 6.30. <i>Aqua</i> , de Santiago Soro.....	180	Figura 7.14. Trinxeres construïdes per l'exèrcit republicà a la partida dels Barrancs, al municipi de Vilalba dels Arcs.....	199
Figura 6.31. Imatge de la maqueta de l'escultura <i>Monument</i> als antics pobladors del delta, de Niebla, que s'ha ubicat a Amposta .....	181	Figura 7.15. Castell de Sant Jordi d'Alfama, al litoral del Baix Ebre .....	200
Figura 6.32. <i>Delta</i> (assemblatge de cordill), de Daniel Argimón.....	181	Figura 7.16. Església, d'origen romànic situada al poble abandonat de Pinyeres, a les Riberes de l'Algars .....	201
Figura 6.33. <i>L'Auet</i> , de Pegueroles Abadie .....	181	Figura 7.17. Torre de Fullola situada al terme municipal del Perelló .....	202
Figura 6.34. <i>Pintura i representació</i> , de Perejaume .....	181	Figura 7.18. Mostra de mosaic agrícola característic de la trilogia del secà mediterrani, conformat per conreus de vinya, olivera i ametller, a l'Altiplà de la Terra Alta .....	203
Figura 6.35. <i>Delta de l'Ebre</i> , de José Benet Espuny .....	182	Figura 7.19. Mas típic del paisatge de les terrasses fluvials del riu Ebre .....	204
Figura 7.1. Sosar inundat al Parc Natural del Delta de l'Ebre .....	188	Figura 7.20. Pintura de Picasso on representa la seva particular visió del nucli urbà d'Horta de Sant Joan .....	206
Figura 7.2. El barranc de Lloret al Parc Natural del Massís dels Ports .....	188	Figura 7.21. Fragment del litoral del municipi de l'Ametlla de Mar, prop de la punta de l'Àliga .....	208
Figura 7.3. El barranc de la Galera al seu pas per la Plana amb el mateix nom, és una de les tres rieres que gaudeix de protecció al estar inclosa al PEIN .....	189	Figura 7.22. Basses de la Caramella ubicades al Parc Natural dels Ports.....	210
Figura 7.4. Bassa del Montsià .....	191	Figura 7.23. Perfil emblemàtic del massís dels Ports vist des de Campredó (Tortosa).....	210
Figura 7.5. Lo Parot. Olivera inclosa en el llistat d'arbres monumentals.....	191	Figura 7.24. Les salines de la Trinitat, a la punta de la Banyà, generen uns espectaculars paisatges amb un potencial valor productiu molt important encara insuficientment aprofitat .....	211
Figura 7.6. Farga de l'Arión. Olivera inclosa en el llistat d'arbres monumentals.....	192	Figura 7.25. El riu Canaletes, que neix a la serra de Pàndols, és un dels cursos fluvials més apreciats pel seu valor estètic.....	212
Figura 7.7. Punta del Fangar del delta de l'Ebre.....	193	Figura 7.26. Delta de l'Ebre on s'hi observa el canyissar típic de les zones naturals amb aigua dolça en primer pla i en segon pla, l'espai agrícola caracteritzat per arrossars amb tons verds i grocs i per elements lineals (xarxa de reg) que configuren la morfologia d'aquest espai .....	214
Figura 7.8. La torre de la Carrova és un bé cultural molt visible des de la C-12 entre Amposta i Tortosa .....	194		
Figura 7.9. Castell d'Uldecona reconegut culturalment com a BCIN (Bé Cultural d'Interès Nacional) .....	195		

Figura 7.27. Torre de la Carrova al terme municipal d'Amposta .....	215	Figura 8.8. Vistes des del mirador del poblat iber del Castellet de Banyoles, al municipi de Tivissa, sobre la Cubeta de Móra i les Serres de Pàndols-Cavalls .....	234
Figura 7.28. Element historicoartístic amb valor estètic. Celler modernista de Cèsar Martinell al Pinell de Brai també conegut amb el nom de «Catedral del vi» (1917) .....	216	Figura 8.9. Vistes des del mirador del Castell d'Ulldecona, sobre la foia d'Ulldecona i les Serres de Montsià-Godall .....	234
Figura 7.29. Conjunt monumental del Cap de la Vila i el castell de Miravet .....	216	Figura 8.10. Vistes des del castell de la Suda, amb la catedral de Tortosa en primer terme .....	235
Figura 7.30. Convent de Sant Salvador (segles XII-XVII) al municipi d'Horta de Sant Joan considerat conjunt monumental historiconatural .....	218	Figura 8.11. Vistes des del mirador de Mas de Barberans sobre la Plana del Baix Ebre-Montsià .....	235
Figura 7.31. Cubeta de Móra vista des del mirador del poblat ibèric de Castellet de Banyoles, on s'observa una harmonia visual de conjunt amb el riu Ebre en primer terme .....	219	Figura 8.12. El mirador de la Cota 705 a la serra de Pàndols és el que permet contemplar més quantitat de paisatges diferents de les Terres de l'Ebre .....	236
Figura 7.32. Conreus en fons de barrancs als Costers de l'Ebre on s'observa l'aterrossament d'una riera amb marges de pedra en sec, una cabana i el bosc de pi blanc que s'hi intercala .....	220	Figura 9.1. Noves plantacions de vinya a les riberes de l'Algars, a la vall de Sant Joan, municipi de Batea .....	241
Figura 7.33. Mosaic de cereal d'Arnes .....	221	Figura 9.2. Plantació de presseguers a l'altiplà de Barrufemes, al municipi del Pinell de Brai .....	242
Figura 8.1. Vistes de l'estret de Barrufemes des de la carretera C-12 .....	226	Figura 9.3. Conreus d'olivera abandonats a l'altiplà de Barrufemes, al municipi del Pinell de Brai .....	243
Figura 8.2. Vistes del nucli urbà de Corbera i el Poble Vell des de la carretera N-420, en direcció a Móra d'Ebre .....	227	Figura 9.4. Construcció de la línia d'alta tensió per evacuar l'electricitat produïda per les centrals eòliques que es volen aixecar a la Terra Alta .....	244
Figura 8.3. Els aerogeneradors, els conreus d'oliveres i l'assentament disseminat, són tres dels elements del paisatge que es poden observar durant bona part del recorregut de la carretera N-340 per les Terres de l'Ebre, especialment quan passa pel litoral del Baix Ebre .....	227	Figura 9.5. Conreus abandonats a la Serra de Llaberia .....	244
Figura 8.4. Vistes del santuari de la Fontcalda des de la Via Verda de la Terra Alta, al seu pas per les Serres de Pàndols-Cavalls .....	230	Figura 9.6. Els recurrents incendis forestals mantenen els paisatges de matollars en bona part de les serres de les Terres de l'Ebre .....	245
Figura 8.5. Vistes del nucli urbà de Batea i del mosaic agroforestal que es poden contemplar des del camí de Sant Jaume de l'Ebre al seu pas per aquest municipi. ....	231	Figura 9.7. L'abandonament de les activitats agràries i forestals a les serres comporta el deteriorament i la desaparició del patrimoni arquitectònic associat .....	246
Figura 8.6. Fragment del paisatge litoral del Baix Ebre que es pot contemplar des del GR-92 al seu pas pel municipi de l'Ametlla de Mar .....	232	Figura 9.8. L'interès pels espais naturals de les serres ha anat a més durant els darrers anys .....	247
Figura 8.7. Vistes de l'embassament de Riba-roja d'Ebre i el seu embarcador, des del GR-99 o camí de l'Ebre .....	232	Figura 9.9. Centrals eòliques ocupant l'horitzó del coll de l'Alba .....	247
		Figura 9.10. Noves plantacions de vinya al Baix Priorat, a la Serra d'Almos .....	248
		Figura 9.11. Nova plantació intensiva d'oliveres a la Plana del Baix Ebre-Montsià, a Masdenverge .....	248
		Figura 9.12. La construcció a primera línia de costa ha continuat els darrers deu anys .....	249

Figura 9.13. Les vies de comunicació han contribuït, juntament amb altres factors, a l'abandonament de conreus prop de la primera línia de costa del Litoral del Baix Ebre .....	250	Figura 10.9. Conreu d'oliveres abandonat en vessants de la Plana del Baix Ebre-Montsià .....	264
Figura 9.14. Plantació de cítrics a les terrasses fluvials del tram final del riu Ebre, prop de Tortosa ....	251	Figura 10.10. Granges a l'entorn del nucli urbà de Batea, a l'Altiplà de la Terra Alta .....	264
Figura 9.15. Conreu d'arròs a les terrasses fluvials situades entre Tortosa i Amposta.....	252	Figura 10.11. El risc d'erosió es manifesta en sectors amb fort pendent i que han patit incendis forestals, com és el cas del barranc de les Nines, a les Serres de Cardó-Boix.....	265
Figura 9.16. Els conreus de fruita dolça en regadiu a les terrasses fluvials de la Cubeta de Móra cada cop ocupen major superfície i se situen més lluny de l'eix del riu .....	252	Figura 10.12. Mosaic de conreus a l'Altiplà de la Terra Alta, en risc de desaparició .....	266
Figura 9.17. Noves construccions en el perímetre del nucli urbà de Sant Carles de la Ràpita .....	253	Figura 10.13. Vista parcial del Polígon Industrial Catalunya Sud, en fase de consolidació .....	266
Figura 9.18. Nous límits urbans d'Amposta .....	253	Figura 10.14. Esquema del Delta de l'Ebre amb indicació de les zones vulnerables .....	267
Figura 9.19. La falca salina que penetra per límit deltaic ha obligat a abandonar alguns camps d'arròs de primera línia .....	254	Figura 11.1. Vista sobre un mosaic agroforestal al municipi de Corbera d'Ebre, a l'Altiplà de la Terra ..	271
Figura 9.20. La regressió del delta es manifesta periòdicament amb el trencament de la barra del Trabucador .....	255	Figura 11.2. Conreus marginals com el de l'ametller corren el risc de desaparèixer .....	272
Figura 10.1. Vista del ligallo del Roig (Camarles) i els creixements de naus-aparador a l'entorn de la carretera N-340 .....	259	Figura 11.3. L'execució del polígon d'activitats econòmiques de Les Camposines (La Fatarella), a l'Altiplà de la Terra Alta, pot comportar un important impacte en el paisatge .....	272
Figura 10.2. Urbanització prop del Cap Roig, al litoral del municipi del Perelló .....	260	Figura 11.4. La proliferació de centrals eòliques als altiplans, convertirà aquesta comarca en el territori amb una major densitat d'aerogeneradors, implicant, a més, la construcció de línies d'alta tensió per a l'evacuació de l'energia elèctrica cap als grans sistemes urbans .....	273
Figura 10.3. El sector litoral de les Terres de l'Ebre actua com a corredor d'infraestructures del Mediterrani peninsular. L'autopista AP-7, en primer terme, i el pont sobre l'Ebre del corredor ferroviari mediterrani, en segon pla, al seu pas pel municipi d'Amposta.....	260	Figura 11.5. L'ús social, recreatiu o turístic, de les serres representa una possibilitat de futur per a la valorització d'aquests paisatges fins ara relativament poc coneguts i valorats.....	273
Figura 10.4. Vista del conjunt d'infraestructures energètiques i de comunicació ubicades al Coll de Balaguer, al municipi de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant (Camp de Tarragona), però que constitueix una de les principals entrades a les Terres de l'Ebre .....	261	Figura 11.6. Paisatges eòlics com el de la imatge, a les Colladetes (el Perelló), poden ser cada cop més habituals en el conjunt de les serres de les Terres de l'Ebre .....	274
Figura 10.5. Vista del complex nuclear d'Ascó .....	261	Figura 11.7. Projectes de regadiu com el de l'Aldea-Camarles, provocaran sens dubte un canvi en el paisatge agrícola, a la vegada que la disponibilitat d'aigua, podrà induir a canvis en l'ús del sòl .....	274
Figura 10.6. Part de la central eòlica de les Colladetes (el Perelló) .....	262	Figura 11.8. Sectors del litoral del Baix Ebre compten amb nombroses infraestructures de comunicació, com el de la imatge prop del Cap Roig .....	275
Figura 10.7. Conjunt d'antenes de comunicació als Vessants de Tivenys-Coll de l'Alba .....	262	Figura 11.9. Nous paisatges urbans com el de la imatge, a Sant Jordi d'Alfama, a l'Ametlla de Mar, poden ser cada cop més habituals al litoral de les Terres de l'Ebre .....	275
Figura 10.8. Activitat extractiva prop del polígon industrial Catalunya Sud .....	263		

Figura 11.10. Els fragments del litoral no urbanitzats, com el de la imatge al municipi de l'Ametlla de Mar, són una singularitat paisatgística que hauria de permetre el desenvolupament d'un nou tipus de turisme més respectuós amb l'entorn natural i el paisatge .....	276	Figura 12.9. La Via Verda del Baix Ebre i la Terra Alta, representa una infraestructura recreativa que permet acostar el gaudi dels diversos i variats paisatges pels quals transcorre .....	288
Figura 11.11. Es preveu que els paisatges de les terrasses fluvials del tram final de l'Ebre es veuran sotmesos a una forta pressió transformadora que acabarà generant uns paisatges menys agrícoles i amb predomini de les infraestructures i els elements urbans .....	276	Figura 12.10. Els paisatges vitivinícoles inclosos en les DO tenen una oportunitat de manteniment gràcies a l'elaboració de productes de qualitat .....	289
Figura 11.12. S'està rehabilitant el casc antic de Tortosa i es preveu millorar i potenciar els paisatges del patrimoni històric com el de Catedral i els seus voltants .....	277	Figura 12.11. Els flamencs al delta de l'Ebre són una clara mostra de la importància que té la preservació dels paisatges naturals del delta, i del paper que representen per a la l'atracció de visitants .....	290
Figura 11.13. El polígon industrial Catalunya Sud, després de molts anys d'espera, sembla que comença a atraure algunes indústries .....	277	Figura 13.1. Vista general del riu Ebre al seu pas per Xerta .....	294
Figura 11.14. Els paisatges de les terrasses fluvials, fins a dia d'avui majoritàriament agrícoles, podrien canviar d'ús si l'agricultura entra en recessió .....	278	Figura 13.2. Riu Ebre al seu pas pel nucli urbà de Móra d'Ebre .....	294
Figura 11.15. És de preveure que la taca urbana que ara ocupen els dos grans nuclis del Delta, Deltebre i Sant Jaume d'Enveja, no creixi excessivament en un futur proper .....	279	Figura 13.3. Terrasses fluvials amb conreu de fruita dolça a Benifallet .....	295
Figura 12.1. Paisatge estèticament poc interessant. Sortida d'Amposta per accedir a la C-12 ....	283	Figura 13.4. Transbordador entre Deltebre i Sant Jaume d'Enveja .....	296
Figura 12.2. Vista de la degradació del nucli antic de Tortosa .....	284	Figura 13.5. Riu Ebre al seu pas per l'estret del pas de Barrufemes .....	297
Figura 12.3. La degradació del patrimoni arquitectònic situat en l'entorn rural, es una de les debilitats de l'actual paisatge de les Terres de l'Ebre .....	285	Figura 13.6. Pont penjant d'Amposta .....	297
Figura 12.4. Central eòlica de les Colladetes, als Burgans .....	285	Figura 13.7. Caseta i hort prop de Benifalle amb ocupació de les terrasses fluvials amb monoconreus de fruiters de regadiu .....	298
Figura 12.5. Els paisatges de mosaic agroforestal dels altiplans interiors de les Terres de l'Ebre, tenen una viabilitat compromesa, per la reestructuració de la PAC i el débil relleu generacional .....	286	Figura 13.8. El riu Ebre al seu pas pel Delta de l'Ebre .....	299
Figura 12.6. Construccions sobre la mateixa línia de platja al municipi de l'Ampolla .....	286	Figura 13.9. Vista de la plana on hi predomina el cultiu de l'olivera .....	303
Figura 12.7. La recuperació d'espais naturals, com el de la Reserva natural de Sebes (Flix), als Costers de l'Ebre, es una mostra de la creixent sensibilització ciutadana vers la natura i el paisatge .....	287	Figura 13.10. Exemple de cultiu tradicional de l'olivera a la Plana de la Galera .....	304
Figura 12.8. L'existència d'un ric i divers paisatge patrimonial i turístic. A la imatge, església parroquial de la Transfiguració al nucli de Pinyeres (Batea), a les Riberes de l'Algars .....	287	Figura 13.11. Els secans del Montsià. Espai natural de la plana dominat per conreus d'oliveres .....	305
		Figura 13.12. Visual de la plana des del poble de Mas de Barberans .....	306
		Figura 13.13. Olivera monumental de la Farga de l'Arion .....	307
		Figura 13.14. El conjunt singular de l'olivera i del mas rural .....	308
		Figura 13.15. Un marge de pedra per delimitar la parcel·la d'oliveres .....	308
		Figura 13.16. Introducció de cultius d'olivera intensius a la planta .....	309



Figura 13.17. Cooperativa agrícola a Mas de Barberans .....	309	Figura 14.2. Límit nord del nucli urbà d'Amposta. El manteniment d'uns límits urbans clars, com en aquest cas, doten al paisatge d'un equilibri que cal preservar .....	328
Figura 13.18. Mas abandonat al mig del espai natural dels Secans del Montsià .....	310	Figura 14.3. Moltes urbanitzacions de les Terres de l'Ebre estan mancades de criteris paisatgístics a l'hora de plantejar-ne la seva ubicació i integració en l'entorn .....	330
Figura 13.19. Barraca de Quicolis a les Serres de Montsià-Godall .....	311	Figura 14.4. Els espais litorals que s'han preservat del procés urbanitzador representen un atractiu tant per als habitants de l'àmbit de les Terres de l'Ebre com de fora .....	332
Figura 13.20. Antic camí empedrat a les Serres de Montsià-Godall .....	311	Figura 14.5. Paisatges naturals com els del Clot de l'Hospital, als Ports, han de preservar-se per tal de mantenir una elevada qualitat paisatgística .....	334
Figura 13.21. Olivera singular .....	312	Figura 14.6. Les construccions aïllades en sòl no urbanitzable, com la de la imatge als Burgans, formen part del paisatge ebrenc .....	336
Figura 13.22. Murs de pedra en sec deteriorats .....	313	Figura 14.7. Infraestructures lineals, com les autopistes i les vies de ferrocarril del Litoral del Baix Ebre que es veuen a la imatge, van ser executades sense tenir en consideració l'afectació sobre el paisatge .....	338
Figura 13.23. Marges de pedra en sec fets amb taperot al litoral del Baix Ebre. ....	314	Figura 14.8. Els espais periurbans, com aquest de l'entrada nord d'Amposta, haurien de regenerar-se per tal de millorar la seva qualitat paisatgística.....	340
Figura 13.24. Bancals d'olivera amb marges de pedra seca seguint la topografia als Vessants de Tivenys al coll de l'Alba.....	315	Figura 14.9. Les àrees especialitzades existents a les Terres de l'Ebre, com el polígon industrial Catalunya Sud que es pot veure a la imatge, han d'emprendre mesures de reducció del seu impacte visual així com de millora de la seva integració paisatgística.....	342
Figura 13.25. Riu Ebre prop de Riba-roja d'Ebre, escenari de la batalla de l'Ebre .....	316	Figura 14.10. La gran proliferació de centrals eòliques a les Terres de l'Ebre haurien d'incloure en la seva concepció i projecte aspectes paisatgístics que fins ara no s'han considerat .....	344
Figura 13.26. Trinxeres republicanes prop de Vilalba dels Arcs, a l'Altiplà de la Terra Alta .....	317	Figura 14.11. Fites i fons escènics, com el que conforma el nucli de Tivissa amb la serra calcària al fons, s'haurien de preservar d'actuacions que en desvirtuessin la seva percepció .....	346
Figura 13.27. Camps de conreu vora Corbera d'Ebre .....	318	Figura 14.12. Els miradors de paisatge, com aquest al Castellet de Banyoles (Tivissa), haurien d'integrar-se en una xarxa de miradors i esdevenir una forma de sensibilitzar a la població sobre els valors del paisatge .....	348
Figura 13.28. Serra de Cavalls, que separa la Cubeta de Móra amb l'Altiplà de la Terra Alta, i que va ser dels darrers llocs on va resistir l'exèrcit republicà davant les contraofensives de l'exèrcit franquista .....	318	Figura 14.13. Els paisatges dels entorns fluvials s'haurien de gestionar en base als valors paisatgístics que aquests contenen .....	352
Figura 13.29 Vista del poble vell de Corbera d'Ebre despoblat arran del bombardeig franquista que va destruir-lo .....	319		
Figura 13.30. Fotografia del pas de l'Ebre a Miravet per part de l'exèrcit republicà el 25 de juliol de 1938 .....	319		
Figura 13.31. Detall del monument aixecat pels supervivents de la Lleua del Biberó, a la Cota-705 de la Serra de Pàndols .....	320		
Figura 13.32. Vista del nucli urbà de Gandesa a la primera meitat del segle XX .....	320		
Figura 14.1. Esquema de formulació d'Objectius de Qualitat Paisatgística .....	325		

Figura 14.14. El paisatge del Delta de l'Ebre s'hauria de conservar i gestionar a partir del manteniment del conreu de l'arròs i dels valors naturals, històrics, estètics i simbolicoidentitaris, que aquest espai conté ..... 354

Figura 14.15. Els mosaics agroforestals i agraris, com el de la imatge a l'Altiplà de la Terra Alta, caldria conservar-los i gestionar-los d'acord als valors estètics i identitaris que contenen ..... 356

Figura 14.16. Els paisatges que contenen patrimoni històric, com la xarxa de torres de vigilància del riu i litoral ebrenc, caldria dotar-los d'un contingut i significació territorial i paisatgística ..... 360

## ÍNDEX DE TAULES

Taula 2.1. Principals bases cartogràfiques utilitzades en la delimitació de les unitats de paisatge ...	34	Taula 7.5. Espais de les Terres de l'Ebre inclosos en la Xarxa de Custòdia del Territori .....	194
Taula 2.2. Valors de tall per als paràmetres del relleu .....	36	Taula 7.6. Vuit de les vint torres de defensa de les Terres de l'Ebre catalogades a nivell local que, pel seu estat de conservació o posició geogràfica, es poden considerar referents visuals .....	195
Taula 2.3. Classificació de les unitats de relleu .....	37	Taula 8.1. Rutes motoritzades per a l'observació i gaudi dels paisatges de les Terres de l'Ebre .....	225
Taula 2.4. Classificació dels grans grups d'usos del sòl .....	39	Taula 8.2. Punts d'observació del paisatge de les Terres de l'Ebre .....	233
Taula 2.5. Classes de visibilitat segons valors de tall per a cada variable .....	39	Taula 9.1. Canvis en els usos del sòl a les Terres de l'Ebre, entre 1992 i 2002 (en hectàrees) .....	239
Taula 2.6. Distribució percentual dels usos del sòl a les Terres de l'Ebre segons base de referència LANDSAT-TM de l'any 2002 de l'ICC .....	40	Taula 9.2. Canvis en els usos del sòl a les Terres de l'Ebre, entre 1992 i 2002 (en %) .....	239
Taula 2.7. Conjunt d'hàbitats considerats en les categories de vegetació espontània i de sòl agrícola durant el procés de reclassificació .....	42	Taula 9.3. Dinàmiques paisatgístiques dels darrers decennis a les terres de l'ebre .....	240-241
Taula 2.8. Espais reconeguts legalment que s'han pres en consideració en la identificació dels paisatges .....	45	Taula 9.4. Nous regadius als altiplans de les Terres de l'Ebre .....	242
Taula 2.9. Esquema de la fitxa tipus que s'ha utilitzat per a organitzar la informació de cada unitat de paisatge .....	52-53	Taula 9.5. Modernització de regadius als altiplans de les Terres de l'Ebre .....	242
Taula 3.1. Conques hidrogràfiques principals de les Terres de l'Ebre, en superfície total en hectàrees i percentatge .....	105	Taula 9.6. Hectàrees cremades en incendis de més 50 ha a les unitats de paisatge dels altiplans de les Terres de l'Ebre (període 1992-2007) .....	243
Taula 4.1. Relació dels grans incendis forestals a les Terres de l'Ebre entre la dècada dels 60 i els 90 .....	130	Taula 9.7. Canvis en els usos del sòl a les unitats de paisatge dels altiplans de les Terres de l'Ebre, entre 1992 i 2002 (en hectàrees) .....	243
Taula 5.1. Principals característiques del paisatge actual de les Terres de l'Ebre, segons els grans àmbits paisatgístics identificats .....	142	Taula 9.8. Canvis en els usos del sòl a les unitats de paisatge dels altiplans de les Terres de l'Ebre, entre 1992 i 2002 (en %) .....	243
Taula 7.1. Tipus d'àrees reconegudes pels seus valors naturals i ecològics i la base cartogràfica o font a partir de la qual s'han extret .....	187	Taula 9.9. Canvis en els usos del sòl a les unitats de paisatge de les serres de les Terres de l'Ebre, entre 1992 i 2002 (en hectàrees) .....	245
Taula 7.2. Superfície dels espais inclosos al Pla d'Espais d'Interès Natural a les Terres de l'Ebre .....	189	Taula 9.10. Canvis en els usos del sòl a les unitats de paisatge de les serres de les Terres de l'Ebre, entre 1992 i 2002 (en %) .....	245
Taula 7.3. Arbres monumentals de les Terres de l'Ebre .....	192	Taula 9.11. Hectàrees cremades en incendis de més 50 ha a les unitats de paisatge de les serres de les Terres de l'Ebre (període 1992-2007) .....	246
Taula 7.4. Superfície dels espais considerats patrimoni geològic a les Terres de l'Ebre .....	193	Taula 9.12. Canvis en els usos del sòl a les unitats de paisatge de les planes interiors de les Terres de l'Ebre, entre 1992 i 2002 (en hectàrees) .....	247

Taula 9.13. Canvis en els usos del sòl a les unitats de paisatge de les planes interiors de les Terres de l'Ebre, entre 1992 i 2002 (en %) .....247

Taula 9.14. Canvis en els usos del sòl a la unitat de paisatge del Litoral del Baix Ebre, entre 1992 i 2002 (en hectàrees) .....251

Taula 9.15. Canvis en els usos dels sòl a la unitat de paisatge del Litoral del Baix Ebre, entre 1992 i 2002 (en %) .....251

Taula 9.16. Canvis en els usos del sòl a les unitats de paisatge de les terrasses fluvials de les Terres de l'Ebre, entre 1992 i 2002 (en hectàrees) .....252

Taula 9.17. Canvis en els usos del sòl a les unitats de paisatge de les terrasses fluvials de les Terres de l'Ebre, entre 1992 i 2002 (en %) .....252

Taula 9.18. Canvis en els usos del sòl a la unitat de paisatge Delta de l'Ebre, entre 1992 i 2002 (en hectàrees). .....254

Taula 9.19. Canvis en els usos del sòl a la unitat de paisatge del Delta de l'Ebre, entre 1992 i 2002 (en %) .....254

Taula 10.1. Incendis de més de 20 hectàrees a les serres de les Terres de l'Ebre .....263